Slunce a stan jako obrazy pro vtěleného Krista?

Žl 18,5c LXX v exegetických spisech Eusebia z Kaisareie*

Pavel Dudzik

Eusebios, biskup v Kaisareii v letech 313–339/40, církevní historik, apologeta, teolog a také autor rozsáhlých exegetických spisů, komentuje verš Žl 18,5c LXX na dvou místech v dílech dnes označovaných názvy *Eclogae propheticae* a *Commentaria in Psalmos*. Dochované Eusebiovy výklady tohoto verše se od sebe zcela odlišují jak ve způsobu nakládání s řeckými překlady hebrejského originálu, tak v použité interpretační metodě. V *Eklogách* Eusebios vychází pouze ze septuagintního překladu Žl 18 LXX, v *Komentářích k Žalmům* použil spíše pozdější řecké převody. V *Eklogách* nacházíme christologický výklad, kdežto v *Komentářích k Žalmům* interpretaci, jež bývá označována jako astronomická. Dříve než se pokusím oba výklady představit a srovnat, je nutno říci, že ve srovnání s jinými spisy kaisarejského biskupa je Eusebiovo exegetické dílo dodnes poměrně málo prozkoumané. Důsledkem toho je jak otevřenost či nedořešenost mnoha otázek, včetně předpokládané datace Eusebiových exegetických spisů, jež by zasloužila důkladnější podložení, tak absence úplných kritických edic (většinou lze vycházet jen z vydání v *Patrologia Graeca*).¹

* Studie byla připravena za finanční podpory GAČR prostřednictvím grantu *Historie a interpretace Bible*, č. P401/12/G168.

¹ Viz *Commentaria in Psalmos* in PG 23 (ed. B. de Montfaucon, Parisii 1707) a *Eclogae propheticae* in PG 22, 1021–1261 (ed. Th. Gaisford, Oxonii 1842); viz také překlad *Komentářů k Žalmům* do italštiny (dle edice v PG): Eusebio di Caesarea, *Commento ai Salmi*, sv. 1–2, ed. Maria B. Artioli, Roma: Città Nuova, 2004. K dochování Eusebiových komentářů k Žalmům srov. také Carmelo CURTI, *Eusebiana I: commentarii in psalmos*, Catania: Centro di Studi sull' Antico Cristianesimo, Univ. di Catania, 1987. Obecně k Eusebiově exegezi filozofických a biblických textů srov. Édouard DES PLACES, *Eusèbe de Césarée Commentateur: Platonisme et écriture sainte*, Paris: Beauchesne, 1982; k Eusebiově biblické exegezi viz také D. S. WALLACE-HADRILL, *Eusebius of Caesarea*, London: A. R. Mowbray, 1960, kapitola „Eusebios and the Bible: The Interpretation of the Text,” s. 72–99; Jacques MOREAU, „Eusebius von Caesarea,” in *Reallexikon für Antike und Christentum*, sv. 6, sl. 1077–1078; Manlio SIMONETTI, *Lettera e/o allegoria: un contributo alla storia dell'esegesi*

Spis *Eclogae propheticae* bývá pokládán za raný Eusebiův text, jenž vznikl v době, kdy Eusebios ještě pracoval na svých *Církevních dějinách*. Lze ho nejspíše datovat do druhé poloviny prvního desetiletí čtvrtého století. Původně se zřejmě nejednalo o samostatné dílo, *Eklogy* měly být součástí rozsáhlejšího, zřejmě katechetického spisu (*Generalis elementaris introductio*), v němž tvořily 6. až 9. knihu.² Eusebios v *Eklogách* výběrově komentuje starozákonní pasáže, jež interpretuje christologicky. Tyto biblické texty jsou často pochopeny jako proroctví, Eusebios svými výklady ukazuje, že jim podle jeho názoru nelze správně rozumět jinak než právě jako předpovědím příchodu Ježíše Krista.³ Kaisarejský biskup tímto naplňoval část svého (v jádru apologetického) programu, v jehož rámci jsou jak dějiny lidstva, tak také židovské dějiny a starozákonní mesiášské předpovědi nahlíženy z duchovního hlediska jako poukazy k jedinému Spasiteli v různých etapách jedné dějiny spásy.⁴ Pro naše téma je ze čtyř knih *Eklog* důležitá druhá kniha, v níž je mimo jiné komentováno také osmnáct pasáží z knihy Žalmů.

Commentaria in Psalmos obsahují minuciózní filologické, na konkrétní výrazy a formulace zaměřené výklady žalmů. Eusebios na základě rozboru titulů jednotlivých žalmů určuje historické pozadí jejich vzniku, všímá si také způsobu řazení žalmů v *Žaltáři*. Spis je pokládán za pozdní

patristica, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 1985, s. 113–124; týž, *Biblical Interpretation in the Early Church: An Historical Introduction to Patristic Exegesis*, Edinburgh: Clark, 1994, s. 55–59; Sara PETRI, „Lesegesi di Eusebio,“ in Eusebio di Caesarea, *Commento ai Salmi*, sv. 1, ed. Maria B. Artioli, s. 29–35. K vlivu Órigenovy exegetické metody na Eusebiovy biblické komentáře srov. Timothy D. BARNES, *Constantine and Eusebius*, Cambridge-London: Harvard University Press, 1981, především kapitola „Origen and Caesarea,“ s. 81–105, zvl. s. 97–105.

² Srov. Otto BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, sv. III, Freiburg im Breisgau: Herder, 1912, s. 246; viz také Karl Th. Schäfer, „Eisagoge,“ in *Reallexikon für Antike und Christentum* 4, sl. 884–886. Pro dataci spisu se upozorňuje na pasáž v Eusebiovyh *Církevních dějinách* (Hist. eccl. I,2,27 [GCS NF 6,1, 28,7–9]; srov. také tamt. I,6,11 [GCS NF 6,1, 52,15]), kde Eusebios píše o tom, že shromažďuje starozákonní pasáže vykládané na Krista (ἐν οἰκεῖοις ὑπομνήμασιν τὰς περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητικὰς ἐκλογὰς συναγαγόντες); ovšem jde-li o narážku na hotový spis *Eclogae propheticae*, nebo jen na přípravné práce, nelze říci. Srov. WALLACE-HADRILL, *Eusebius of Caesarea*, s. 40 a 50.

³ Srov. SIMONETTI, *Biblical Interpretation in the Early Church*, s. 56.

⁴ Srov. WALLACE-HADRILL, *Eusebius of Caesarea*, s. 73, a Charles KANNENGISSER, „Eusebius of Caesarea, Origenist,“ in *Eusebius, Christianity, and Judaism*, ed. Harold W. Attridge – Gohei Hata, Leiden: Brill, 1992, s. 435–466.

Eusebiovo dílo, pocházející z 30. let čtvrtého století.⁵ Eusebios zde na rozdíl od *Eklog* nepostupuje metodou výběru, komentuje postupně text celých žalmů. Jeho *Komentáře k Žalmům* dnes nejsou dochovány v celku. Pouze pro žalmy 51–95 existují souvislé a nepřetržité Eusebiovy výklady, exegeze ostatních žalmů, tedy i našeho Žl 18 LXX, jsou doplňovány nálezy v katénách, byť tento zdroj je v případě Eusebiových exegezí poměrně vydatný.⁶ I v tomto druhu kontinuálních komentářů (kromě Žalmů Eusebios stejným způsobem komentoval také Izaiáše v *Commentaria in Isaiam*) je patrný Eusebiův apologetický záměr, mnohé žalmy jsou interpretovány jako prorocství, která se naplňují v Kristu.⁷

1. COMMENTARIA IN PSALMOS

V článku si dovolím nerespektovat uvedenou chronologii Eusebiových exegetických spisů a jako první představím výklad v *Commentaria in Psalmos*. Eusebios rozdělil výklad Žl 18 LXX do několika oddílů po jednotlivých verších či skupinách veršů. Verš Žl 18,5c nacházíme na začátku skupiny veršů Žl 18,5c–7, kterou Eusebios *in extenso* cituje a poté komentuje jako jeden celek. Vzhledem k Eusebiově interpretaci by překlad veršů měl znít nejspíše takto:

Svůj stan si postavil na slunci a sám jako ženich vychází ze své svatební komnaty, zajásá jako rek a vydává se na svou cestu. Od jednoho okraje nebe vychází a jde vstříc druhému, není nikdo, kdo se skryje před jeho žářem.⁸

⁵ Datace spisu vychází ze zmínky o výstavbě chrámu Svatého hrobu, který byl vysvěcen roku 335, srov. *Commentaria in Psalmos*, PG 23, 1061–1064. Srov. WALLACE-HADRILL, *Eusebius of Caesarea*, s. 52.

⁶ Bernard de Montfaucon vydal z katén výklady k žalmům 1–50 a 96–118 (PG 23). Angelo Mai z vatikánských katén doplnil fragmenty k žalmům 119–150 (PG 24, 9–76). Více srov. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, sv. III, s. 253–254. U některých v katénách dochovaných výkladů bylo zpochybněno Eusebiovo autorství, netýká se to ale Žl 18 LXX; více viz Marie-Joseph RONDEAU – Jean KIRCHMEYER, „Eusèbe de Césarée,” in *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique*, sv. 4/2, sl. 1687–1690, a také Maurice GEERARD, *Clavis Patrum Graecorum*, sv. 2, Turnhout: Brepols, 1974, s. 263–264, no. 3467.

⁷ Srov. SIMONETTI, *Biblical Interpretation in the Early Church*, s. 58.

⁸ EUSEBIOS, *Commentaria in Psalmos* (PG 23, 192A): Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ. Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ· ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀποκρυβήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ.

Na citát navazuje hlavní téma Eusebiova výkladu této pasáže, slunce věrnou službou Bohu učí oslavovat svého Pána a Stvořitele:

... Slunce je zde učitelem Boží oslavy, jako ten, kdo zachovává nepřekročitelný zákon Pána a velkého Krále. Vždyť se nikdy neopovází vydat na jinou cestu, než mu byla určena, ani nepřekračuje meze nebeského uspořádání.⁹

Poté Eusebios vyloží verše Žl 18,6–7 jako metaforu oběhu slunce po nebeské klenbě¹⁰ a na závěr se opět vrací k verši Žl 18,5c. Lze říci, že výkladem tohoto verše vrcholí Eusebiova exegeze dané pasáže. Eusebios uvede nejprve septuagintní překlad Žl 18,5c, ale poté konstatuje, že tento překlad sice „mluví jasně, nicméně jiní překladatelé převádějí text přesněji“, a uvede tři téměř shodné překlady mimoseptuagintní.¹¹ Následuje interpretace založená na znění těchto mimoseptuagintních překladů:

⁹ EUSEBIOS, *Commentaria in Psalmos* (PG 23, 192B): ... τῆς τοῦ Θεοῦ δοξολογίας διδασκαλος κατέστηκεν ὁ ἥλιος, οἷα δεσπότην καὶ μεγάλου βασιλέως νόμον ἀπαράβατον τηρῶν. Οὐ γάρ ποτε ἄλλην τρέπεσθαι παρὰ τὴν ὀρισθεῖσαν αὐτῷ πορείαν τολμᾷ οὐδ' ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους τῆς κατ' οὐρανὸν διατάξεως.

¹⁰ „Ráno však vychází, vystupuje jakoby z nedosažitelné a nepřístupné svatební ložnice, krásné jako ženich a ozdobené květem světla. Jakmile se vynoří nad východním obzorem, prostoupí celý svět a bez umlčení dokončí svůj oběh. Jako rek mocný svou silou a nepřemožený vykoná tento běh, začne od nejvzdálenějšího bodu východního okraje jako ze startovního místa, během jednoho dne a noci obkrouží celý svět, tak aby každý pocítil jeho žár. Toto koná jako svou službu na pokyn toho, kdo ho stvořil a umístil na nebeskou klenbu.“ EUSEBIOS, *Commentaria in Psalmos* (PG 23, 192B–C): ἀλλ' ἐκπορεύεται μὲν ὀρθρίος, ὥσπερ ἐξ ἀδύτου καὶ ἀβάτου νυμφῶνος προΐων, ὥραϊσμένος δὲ οἷα νυμφίος καὶ τῷ τοῦ φωτὸς ἡγλαϊσμένος ἄνθει· ἐπειδὴν τὸν ὀρίζοντα τὸν ἀνατολικὸν ὑπερβῇ, τὸν σύμπαντα διυπεύει κόσμον, ἀκοπιάστως τὸν οἰκεῖον ἔξανύων δρόμον. Κυκλοῖ δὲ κυκλῶν οἷα τις γίγας ἰσχυρὸς τὴν ἀλκὴν καὶ ἄμαχος, ὥσπερ ἐκ νύσσης ἀρξάμενος ἀπ' ἄκρου κέντρου τοῦ κατὰ ἀνατολὰς ὀρίζοντος, διατρέχων νυχθημέρῳ ἐνὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, ὥς μὴδένα ἀνεπαίσθητον εἶναι θέρμης. Ταῦτα δὲ ἐνεργεῖ δουλεύων τῷ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν νεύματι, καὶ τεθεικὸς ἐν τῷ στερεώματι.

¹¹ „Proto se praví: Na slunci si postavil svůj stan, což je řečeno jasně, jiní však použili přesnější překlad. Aquila řekl: Slunci na nich postavil stan, Symmachos: Slunci na nich ustavil stan, Theodotius: Slunci na nich postavil stan. Podobně [verš] vyložil i pátý překlad.“ EUSEBIOS, *Commentaria in Psalmos* (PG 23, 192C): Διὸ εἰρηται· Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. Ὅσπερ σαφῶς εἰρημένον, λευκότερον ἡρμηνεύσαν οἱ λοιποὶ· ὁ μὲν Ἀκύλας εἰπὼν· Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος· Τῷ ἡλίῳ ἔταξε σκηνὴν ἐν αὐτοῖς· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις ἐξέδωκεν. Ke srovnání řeckých neseptuagintních překladů Žl 18,5c viz také výše článek Petra CHALUPY, „Příbytek ve slunci? Slunce jako alegorie Boha v Žl 18,5c LXX,“ *Studia theologica* 16,2 (2014): 67.

Na nebesích, o nichž byla řeč výše, a na klenbě, která již byla zmíněna, si Bůh postavil sluneční stan a obydlí. Jak se praví u Mojžíše: „A Bůh učinil dvě veliká světla, větší světlo, aby vládlo dni, a menší světlo, aby vládlo noci. [Učinil] i hvězdy. Umístil je na klenbu nebe, aby svítily nad zemí.“ (Gn 1,16–17) Proto slunce ukazuje a téměř křičí, že samo není svým pánem ani není svobodné, ale ohlašuje Pána svého i všech.¹²

Eusebios vidí v tomto biblickém obrazu sluneční aktivity jasný smysl. Slunce jako součást stvoření je zcela podřízeno Bohu a svou službou, každodenními oběhy po obloze, chválí svého Pána. Eusebiovo pečlivé čtení textu je odměněno vytěženou lexikální souvztažností jak v rámci Žl 18 LXX (odkaz na výskyt výrazů οὐρανοί a στερέωμα v Žl 18,2, odpovídající v neseptuagintních překladech Žl 18,5c obratu ἐν αὐτοῖς, sc. οὐρανοῖς), tak k první kapitole Gn 1,16–17. V *Genesi* čteme o stvoření velkých světél, která „Bůh umístil na nebeskou klenbu“ (ἔθετο αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ). Jako v Žl 18,5c, i v Gn 1,17 je použit týž tvar slovesa a stejná předložková vazba ἐν s dativem. Jedna pasáž Písma v Eusebiově komentáři tímto způsobem vykládá jinou.¹³

Výraz *stan* je v Eusebiově výkladu doplněn výrazem *obydlí* (čteme: „Na nebesích ... a na klenbě ... Bůh postavil sluneční stan a obydlí“, σκῆνωμα καὶ οἰκητήριον). Je tím patrně posílen význam slova *stan* jako místa na obloze, které bylo slunci Stvořitelem určeno.¹⁴ Ve zdůraznění podřízenosti slunce ve vztahu ke Stvořiteli lze snad číst implicitní odmítnutí helenizujícího výkladu slunce jako božstva.¹⁵

¹² EUSEBIOS, *Commentaria in Psalmos* (PG 23, 192C–D): Ἐν γὰρ τοῖς προλεχθεῖσιν οὐρανοῖς καὶ ἐν τῷ ἀποδοθέντι στερεώματι τὸ τοῦ ἡλίου σκῆνωμα καὶ τὸ οἰκητήριον τέθεται ὁ Θεός, κατὰ τὸ λελεγμένον παρὰ Μωϋσεῖ. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους· τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· διὰ τούτων δευκνὺς ὁ ἥλιος καὶ μονονουχὶ βοῶν· μὴ αὐτὸς εἶναι ἑαυτοῦ κύριος, μηδ' ἐλεύθερος τυγχάνειν, γινώσκουσιν δὲ τὸν καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων Δεσπότην.

¹³ Srov. obecně WALLACE-HADRILL, *Eusebius of Caesarea*, s. 93.

¹⁴ Srov. RÉMI GOUNELLE, „Il a placé sa tente dans le soleil (Ps. 18(19), 5c(6a)) chez les écrivains ecclésiastiques des cinq premiers siècles,“ in *Le psautier chez les Pères*, Cahiers de Biblia Patristica 4, Strasbourg: Centre d'Analyse et de Documentation Patristiques, 1994, s. 197–220, zvl. 219–220.

¹⁵ Lze upozornit na to, že Eusebios v tomto výkladu Žl 18,5c není osamocen. Stejný rys v zásadě vykazuje i výklad téhož verše v textu *Expositiones in Psalmos* (PG 27, 124C–D), přisuzovaném Athanasiovi z Alexandrie. I zde je služba slunce pochopena jako chvála Stvořitele a slovo *stan* je vysvětleno doplněním výrazu pro obydlí (τὸ σκῆνωμα, ἦτοι οἶκον).

2. *ECLOGAE PROPHETICAE* II,10

V *Eklogách* Eusebios komentuje z Žl 18 LXX pouze verše 4–7, a to výlučně podle septuagintního překladu. Nejprve verše Žl 18,4–5b („Nejsou to řeči ani slova, jejichž hlasy není slyšet...“) interpretuje jako předpověď díla apoštolů:

Na koho jiného bychom mohli vzpomenout než na svaté apoštoly, na nichž se naplnilo toto proroctví, neboť jejich učení o Kristu se proslavilo po celé zemi, když po celý život v každé obydlené zemi s Boží mocí, která jim pomáhala, hlásali víru v Božího Krista.¹⁶

Nato navazuje výkladem verše Žl 18,5c:

Poté, co bylo předpovězeno zvěstování jeho apoštolů, následující slovo [žalmu] učí o Kristu. Čteme: „Na slunci si postavil svůj stan.“ Sluncem je zde míněno božství, do něhož si (sc. Boží Syn) postavil svůj příbytek (μονή, J 14,2.23) a tak říkajíc stan (κατασκήνωσις, Žl 18,5c: σκηνωμα), či tělo, které přijal z Panny a jež lze přirovnat ke stanu Boží moci, která v něm zůstává.¹⁷

Dále Eusebios navazuje výkladem veršů Žl 18,6–7, který rozvíjí christologickou interpretaci verše Žl 18,5c. Ve verši Žl 18,6 Eusebios spatřuje předpověď Kristova pozemského zápasu a utrpení, verš Žl 18,7a–b interpretuje jako výpověď o Kristově vystoupení na nebe a Žl 18,7c Eusebios čte jako předpověď druhého příchodu Krista.¹⁸

¹⁶ EUSEBIOS, *Eclogae propheticae* II,10 (PG 22, 1105A–B): ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τίς ἑτέρους ἐπιδειξάι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, εἰς οὓς ἡ προφητεία πεπληρωται διαβοήτου τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας αὐτῶν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν γενομένης, ὅτε ἐνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ μετὰ τῆς συνεργοῦσης αὐτοῖς δυνάμεως θείας ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκήρυσσον τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πίστιν. Lze říci, že verš 5a–b je z celého Žl 18 Eusebiem používán nejčastěji: hlas Boží moci mluví o Kristu a učí, že on je Boží Syn; srov. *Dem. evang.* II,3,80 (GCS 23, 75,10–12) a IV,16,6 (GCS 23, 185,6–7); viz také *Dem. evang.* VII,2,16 (GCS 23, 331,5–7), *Hist. eccl.* II,3,1 (GCS NF 6,1, 112,15–18) a III,8,11 (GCS NF 6,1, 220,11–13).

¹⁷ EUSEBIOS, *Eclogae propheticae* II,10 (PG 22, 1105B): περὶ οὗ μετὰ τὴν πρόρρησιν τοῦ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ κηρύγματος ἐξῆς ὁ λόγος διδάσκει, ὡς ἄρα ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκηνωμα αὐτοῦ· ἡλίου νοουμένου τῆς θεότητος, εἰς ἣν τὴν ἑαυτοῦ μονὴν καὶ τὴν οἰονεὶ κατασκήνωσιν ἔθετο, ἣ καὶ ὅπερ ἐκ τῆς παρθένου ἔλαβεν σῶμα, ὅπερ ἦν ὡσπερ εἰ σκηνωμα τῆς ἐν αὐτῷ καταμενούσης θείας δυνάμεως.

¹⁸ „Ten vyšel jako ženich ze svatební komnaty a jako rek se s jásosem vydal na svou cestu (Žl 18,6). Jako ženich kvůli své nevěstě, církvi, se zvedl z otcovské náruče a jako statečný a silný rek se pustil do zápasu, jenž mu byl určen, zvítězil a porazil protivníky, zajásal

Vraťme se však k výkladu Žl 18,5c a k interpretaci slov *slunce* a *stan*, která jsou zde klíčová. Slunce zde Eusebios použil jako metaforu božství, „do něhož“ (εἰς ἡν, Eusebios proti septuagintnímu překladu mění předložku) si Syn postavil svůj příbytek, stan, tedy své tělo přijaté z Panny. Podle tohoto výkladu je *slunce* Synovým božstvím a *stan* Kristovým tělem, celý verš Žl 18,5c je pak obrazem jednoty božství a lidského těla v Kristu. Následující verše pak Eusebios interpretuje na události dějin spásy, Synovo vtělení, utrpení, vystoupení na nebe a druhý příchod. Lze říci, že verš Žl 18,5c má opět v rámci Eusebiova výkladu určující postavení, protože na něm je založen a od něho se odvíjí christologický výklad dalších dvou veršů.

3. ZÁVĚR

Srovnání dvou výkladů Žl 18,5c LXX v Eusebiových spisech poskytuje možná poněkud nečekaný výsledek. V pozdních *Komentářích k Žalmům* Eusebios zcela opustil spekulativnější christologický výklad a přiklonil se k „astronomickému“, jenž je zakotven v líčení stvoření nebeských těles podle Gn 1,16–17. Christologický výklad z *Eklog* vyznívá

nad svou společnicí a nevěstou, již získal. Nastal i *jeho odchod z nejvyššího nebe* (Žl 18,7a) a dále *jeho příchod až na jeho vrchol* (Žl 18,7b). Neboť nikdo jiný *nevystoupil na nebesa, leč ten, který z nebes sestoupil, Syn člověka* (Jan 3,13), a dále podle apoštola *ten, který sestoupil, je týž jako ten, který vystoupil nade všechna nebesa* (Ef 4,10). Avšak *není nikdo, kdo se skryje před jeho žářem* (Žl 18,7c), o němž sám řekl: *Oheň jsem přišel uvrhnout na zem a jak si přeji, aby se již vznál* (Lk 12,49). V podobném smyslu si může každý sám vyložit verše na tomto místě.“ EUSEBIOS, *Eclogae propheticae* II,10 (PG 22, 1105B–C): οὗτος δὲ καὶ ὥσπερ νύμφιος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ ἡγαλλιάσατο ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν· οἷα γάρ τις νύμφιος διὰ τὴν αὐτοῦ νύμφην τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν πατρικῶν διαναστὰς κόλπων, καὶ ὅποιά τις γίγας ἀνδρείος καὶ ἰσχυρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν προκειμένον αὐτῷ διαθλήσας, νικήσας τε καὶ καταγωνισάμενος τοὺς ἀντιπάλους, ἡγαλλιάσατο τὴν αὐτοῦ σύζυγόν τε καὶ νύμφην ἀπολαβών· γεγέννηται δὲ αὐτοῦ καὶ ἡ ἐξοδος ἀπ’ ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν, τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου αὐτοῦ· ἐπεὶ μὴ δ’ εἰς ἄλλος ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· καὶ πάλιν, ὁ καταβάς, αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὸν ἱερὸν ἀπόστολον· ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐστὶν ὅς ἀποκριθῇσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ· περὶ ἧς καὶ αὐτὸς εἶπεν τῷ, πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; Εὐχερῶς δ’ ἂν τις ἐαυτῷ τοῦτοις ἀναλόγως ἐξεργάσεται τὰ κατὰ τὸν τόπον.

zcela pravověrně. Slunce je zde obrazem božství (θεότης), do něhož si Syn staví stan svého těla.¹⁹

Je možné, že rozdílné interpretace Žl 18,5c zrcadlí dvě stránky Eusebiovy osobnosti. V jednom případě jde o výklad pocházející z pera vědce, který se v zázemí kaisarejské knihovny (přechovávající mimo jiné Órigenovu *Hexaplu* s verzemi řeckých překladů hebrejské Bible) věnoval studiu biblických textů, ve druhém o exegezi teologa angažovaného v řešení teologických a církevních otázek jeho doby, který se vyznačoval jistým druhem spekulativnějšího, na biblické metaforice založeného přístupu k pochopení a vyjádření Syna jako Boha a Spasitele.²⁰ V této souvislosti může být určitým překvapením, že Eusebios christologickou interpretaci veršů Žl 18,5c–7, jak ji zformuloval v *Eklogách*, nevyužil ve výkladech své nauky v pozdějších apologetických spisech (zejména v *Demonstratio evangelica*), v nichž jinak s oblibou používal odkazy na christologicky interpretované starozákonní pasáže.

Nalezení dvou odlišných interpretací jediného biblického textu lze vysvětlit také s ohledem na Eusebiův apologetický program, jemuž podřizuje i svou exegetickou metodu. Podle Eusebia podrobný výklad biblických textů má vést k odhalení jejich implicitního významu v kontextu dějin spásy,²¹ avšak o nalezení duchovního významu Eusebios usiluje převážně exegezí přímého či doslovného znění biblického textu. Do tohoto rámce lze Eusebiův výklad Žl 18,5c–7 v *Eklogách* začlenit jen obtížně, neboť doslovný význam je zde do značné míry opuštěn ve prospěch alegorizující interpretace. Lze snad hovořit o vlivu Órigenovy alegorické interpretační metody na Eusebiův raný exegetický text.²² Avšak snad

¹⁹ Jinde Eusebios zakládá nauku o božství Syna také na konkrétních formulacích v Písmu, především na dvou místech z listu Kolosanům, Kol 1,19 (Sama plnost [božství] se v něm rozhodla přebývat; ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα [τῆς θεότητος] κατοικῆσαι) a Kol 2,9 (v něm je přece vtělena všechna plnost božství; ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς). Srov. *Dem. evang.* V,4,6 (GCS 23, 224,30–32) a *De eccl. theol.* I,2 (GCS 14, 63,26–27).

²⁰ Jako příklad Eusebiovy christologické interpretace žalmu v rámci apologeticko-dogmatického spisu lze uvést exegezi Žl 131,5 LXX, kde je výraz *stan Boha* *Jákobova* vyložen jako sídlo Kristova lidství: „Co může být *stan Boha Jákobova* než Kristovo tělo zrozené v Betlémě, v němž se jako ve stanu usídlilo božství jednorozeného?“ Srov. *Dem. evang.* VII,2,36 (GCS 23, 334,23–26).

²¹ Srov. KANNENGIESER, „Eusebius of Caesarea, Origenist,“ s. 459–460.

²² Jak bylo ukázáno jinde, Jana PLÁTOVÁ, „Na slunci si postavil svůj stan: Nejstarší křesťanské výklady Žl 18 LXX, zvláště v. 5c,“ *Studia theologica* 16,2 (2014): 79, dochovaný Órigenův výklad má kromě christologické převažující eklesiologickou rovinu.

právě pro tento přílišný odklon do doslovného znění Eusebios na svůj starší výklad Žl 18,5c–7 LXX v pozdních *Komentářích k Žalmům* nenavázal.²³ Doslovná a alegorizující exegese Žl 18,5c LXX pro nás zůstává rozdělena do dvou samostatných výkladů, které byly napsány v od sebe poměrně vzdálených obdobích Eusebiova života.

**The Sun and Tent as Allegories for the Incarnation of Christ?
Psalm 18:5c LXX in the Exegetic Writings of Eusebius of Caesarea**

Key words: Eusebios of Caesarea; *Eclogae propheticae*; *Commentaria in Psalmos*; Psalm 18 LXX; tent in the sun; covert in the sun

Abstract: The article introduces and compares two different commentaries on Psalm 18:5c LXX found in the writings of Eusebius of Caesarea *Eclogae propheticae* and *Commentaria in Psalmos*. The commentary in *Eclogae* is based on the Greek translation of Ps 18 in the Septuagint and is Christological. Verse Ps 18:5c LXX is expounded as a metaphor of the unity of the Godhead and the human body in the Son. The explanation in *Commentaria* uses non-Septuagint Greek translations, it adopts a more literal reading according to which verses Ps 18:5c–7 LXX convey the sun's dutiful service in the sky to its Creator and Lord. The commentary in *Eclogae* displays an in all probability earlier, theologically more courageous exegesis, the explanation in *Commentaria* is more biblical, with the elucidation of the passage with the Scripture itself (a reference to Genesis 1:16–17).

Mgr. Pavel Dudzik, Ph.D.
Centrum pro práci s patristickými,
středověkými a renesančními texty
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc

²³ V christologickém výkladu Žl 18 LXX Eusebios mohl navázat na exegezi Justina Mučedníka, *Dial.* 64,7–8 (PTS 47, 181,50–52). Shoduje se s ním v interpretaci Žl 18,4–5b LXX jako předpovědi působení apoštolů. Následující verše Žl 18,5c–7 LXX podle Justina ohlašují, že Bůh přijde shůry, bude jako člověk přebývat mezi lidmi a že opět znovu přijde (...ἀναμνήσθητε, ἵνα καὶ θεὸν ἄνωθεν προελθόντα καὶ ἄνθρωπον ἐν ἀνθρώποις γενόμενον γινώσκητε, καὶ πάλιν ἐκεῖνον παραγεννησόμενον...), ovšem ohlášení příchodu Božího Syna nespojuje přímo s veršem Žl 18,5c a s výrazy pro slunce a stan, jak to činí Eusebios z Kaisareie. K Justinovu výkladu srov. také výše, ΠΛΑΤΩΝΑ, „Na slunci si postavil svůj stan,“ s. 71.